

УДК 347.191.4

С. А. Чванкін

РОЗМЕЖУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Інститут представництва в цивільному процесі складався поступово. Вченими-цивілістами не раз було зроблено спробу надати визначення інституту процесуального представництва, однак у багатьох випадках можна помітити фактичну підміну визначення процесуального представництва та інституту цивільно-процесуального представництва. При цьому часто ототожнюють зміст діяльності представника, чи відносини представництва, із самим інститутом цивільно-процесуального представництва.

Наприклад, В. М. Шерстюк, критикуючи визначення судового представництва іншими авторами, указує на їх невідповідність категорії інституту процесуального права, не звертаючи увагу на те, що вони давали визначення не інституту, а судового представництва як такого [1].

Не можна погодитися і з визначенням сутності інституту представництва в цивільному процесі, висловленим у літературі, що представництво – «це такі правовідносини...» [2]. Звичайно, не може даватися визначення інституту будь-якої галузі права через правовідносини. Інститут права – це сукупність правових норм, що регулює однорідну групу суспільних відносин [3].

Довгий час у цивільно-процесуальній науці панувала думка про представництво в цивільному процесі як виду цивільного представництва [4]. Деякі автори і сьогодні відстоюють позицію про те, що представництво в цивільному процесі є специфічним різновидом представництва в цивільному праві [5].

До основних відмінностей цих інститутів можна віднести такі характерні риси.

По-перше, правовідносини, що складаються між представником і довірительцем, представником і судом у цивільному процесі, мають різний галузевий характер. Правовідносини між представником і довірительцем мають матеріально-правовий характер і регулюються нормами цивільного, трудового, адміністративного, сімейного права тощо. Правовідносини між представником і судом у цивільному процесі регулюються нормами цивільного процесуального права, є цивільними процесуально-правовими.

По-друге, мета цивільного представництва – здійснення правочинів та інших юридичних дій від імені особи, яку представляють, а процесуального – захист прав та інтересів осіб, які беруть участь у справі, реалізація представником процесуальних прав та обов'язків особи, яку він представляє, у цивільному судочинстві, надання допомоги суду в здійсненні правосуддя.

По-третє, засоби досягнення цілей представництва в цивільному процесі визначаються чітко у ЦПК України, у цивільному праві – як правило, особою, яку представляють.

По-четверте, при цивільному представництві не може бути подвійного представництва (у разі передоручення (ст. 240 ЦК) діє особа, якій представник пере-

довірів здійснення дій щодо представництва, але відсутнє подвійне представництво), а в процесі законний представник може доручити ведення справи довірному представникові [6] (ч. 5 ст. 39 ЦПК України).

По-п'яте, при цивільному представництві у здійсненні юридичних дій бере участь тільки представник, а в процесі поряд із представником може брати участь і особа, яку представляють (ч. 2 ст. 38 ЦПК України).

По-шосте, при цивільному представництві повноваження представника визначаються, як правило, змістом договору доручення і, відповідно, залежать від волевиявлення сторони, а в процесі – нормами ЦПК України [7]. Неможливість здійснення конкретних процесуальних дій встановлюється довірцелям у довіреності (ч. 2 ст. 44 ЦПК України).

По-сьоме, представник у цивільному процесі може від імені того, кого представляє, виконувати будь-які процесуальні дії. У цивільному ж праві не можна вчиняти будь-які дії через представника. Так, відповідно до ч. 3 ст. 1247 ЦК, не можна вчинити заповіт через представника.

По-восьме, обов'язковою умовою здійснення представництва в цивільному процесі є наявність належним чином оформлених повноважень чи документів, що підтверджують повноваження законного представника, а в цивільному праві можливе представництво без оформлення повноважень.

По-дев'яте, представництво в цивільному праві припиняється з припиненням дії довіреності, договору доручення та у зв'язку з іншими матеріально-правовими фактами, а цивільно-процесуальне представництво – поряд з матеріально-правовими і з процесуальними фактами, наприклад з припиненням провадження у справі.

По-десяте, при представництві в цивільному процесі представник може вступати у правовідносини тільки із судом. При представництві в цивільному праві представник може вступати в правовідносини з будь-якими суб'єктами права, якщо інше не вказане в довіреності.

У цивільному праві представництво здійснюється головним чином через існуючі чи виниклі правовідносини особи, яку представляють, з третіми особами. Виконання представницьких функцій неможливо без вступу представника в правовідносини з третіми особами, який повинен проінформувати їх про те, що він діє не від свого, а від чужого імені [8]; пред'явити третім особам докази факту уповноваження й ознайомити їх з обсягом своїх повноважень [9]. У цивільному процесі представник наділяється й іншими самостійними правами й обов'язками, більшість з яких він здобуває відповідно до закону, незалежно від волі особи, яку представляє. З огляду на це представник виступає як самостійний суб'єкт права не тільки стосовно особи, яку представляє, але і стосовно суду.

По-одинадцяте, представником у суді може бути більш вузьке коло суб'єктів (ст.ст. 40, 41 ЦПК України).

Названі особливості представництва в цивільному процесі дозволяють стверджувати, що воно не є різновидом цивільного представництва.

Разом із тим неможливо заперечувати і певний взаємозв'язок і навіть обумовленість представництва в цивільному і цивільно-процесуальному праві.

Так, ч. 3 ст. 44 ЦПК України визначає, що підстави і порядок припинення представництва за довіреністю визначається статтями 248-250 ЦК України.

Варто погодитися з думкою В. К. Андреева про те, що, підкреслюючи специфічність представництва в цивільному процесуальному праві, не можна зневажати загальними положеннями про представництво, що історично склалися і в цей час містяться в цивільному праві [10]. Принципові положення представництва в цивільному праві повинні враховуватися, але не копіюватися, і при подальшій диференціації правового регулювання представництва в цивільному процесі. Це пояснюється тим, що цивільний процес є формою захисту порушених, у першу чергу майнових, правовідносин.

При цьому інститутами цивільного процесуального права є відособлені групи норм, які регулюють процесуальні відносини стадій цивільного процесу (спеціальні інститути), або деякі загальні сторони, що властиві системі процесуальних відносин як цілому (загальні інститути) [11].

Норми про судове представництво сконцентровані в ЦПК України в одній главі. При цьому норми про судове представництво утворюють таку спільність, яка забезпечує практично повне регулювання цього елемента процесу [12].

Віднесення норм про представництво до такої структурної спільності права, як інститут, є загально визнаним. Норми про цивільне процесуальне представництво є не проста сукупність, а нерозривна спільність, правова цілісність, а тому вони можуть виявляти свої регулятивні властивості повною мірою лише у своїй єдності [13].

Існує думка, що інститут представництва є міжгалузевим, чи міжгалузевим комплексним інститутом. Так, Є. О. Харитонов вважає, що інститут представництва є міжгалузевим інститутом, а ті особливості, які існують при використанні інституту представництва, не роблять його галузевим, а свідчать про гнучкість та універсальність цього інституту [14].

Така точка зору укладається в концепцію, що набирає обертів у науковій літературі різних галузей права та теорії права, відповідно до якої в даний час на зміну диференціації приходить інтеграція різних галузей права.

Міжгалузеві інститути виникають на стику різних галузей права, предмет регулювання яких має відому спільність [15].

С. А. Халатов пропонує відносити інститут представництва до міжгалузевих комплексних інститутів, бо він у різних галузях права має стільки спільного, що це неможливо пояснювати простим збігом назв.

Однак тоді до інституту представництва, за назвою, треба віднести і представництво прокурором, представництво народу в представницьких органах та ін. Не призведе цей шлях до того, що особливості представництва в різних галузях права унеможливлять визначити поняття та сутність такого міжгалузевого інституту? Які риси загального інституту представництва будуть притаманні всім галузевим видам представництва? Напевне, тільки одна – розширення юридичних можливостей особи, яку представляють за допомогою представника.

Більш логічним було б поєднання видів представництва в процесуальних галузях права, бо цей інститут властивий всім процесуальним галузям права.

Процесуальні галузі, незалежно від існуючих в них відмінностей, мають схожий предмет правового регулювання, що регулює діяльність, спрямовану на здійснення правосуддя. Цивільний, господарський та адміністративний процеси регулюють процесуальне представництво практично ідентично. Однак специфіка кримінальною процесу як галузі, що охоплює не тільки судову діяльність, але й досудову, а також питання прокурорського нагляду за розслідуванням кримінальних справ не дозволяють поєднувати представництво в цій галузі з іншими видами представництва в міжгалузевий інститут.

Тому якщо і можна говорити про інститут представництва як міжгалузевий інститут, то тільки як інститут цивільно-процесуального, адміністративно-процесуального і господарсько-процесуального права. Уявляється, що всі інші спроби розглянути інститут представництва як міжгалузевий інститут приведуть дослідника до необхідності аналізу відмінностей галузевих видів представництва, настільки суттєвих, що говорити про їх схожість важко. Крім того, інститут – це насамперед група чи групи норм. Але правові норми, що регулюють представництво в різних галузях права, настільки різноманітні за своїм якісним складом, різні за вирішенням одних і тих самих питань представництва, його елементів, суб'єктів, об'єктів та ін., що поєднати їх під формулою «спільності предмета регулювання» неможливо.

Література

1. Советский гражданский процесс / Отв. ред. К.И. Комиссаров. - М., 1978. - С. 96.
2. Розенберг Я.А. Представительство по гражданским делам в суде и арбитраже. - Рига, 1981. - С. 40-41.
3. Осипов Ю.К. Понятие институтов гражданского процессуального права // Правоведение. - 1973. - № 1. - С. 55.
4. Гражданский процесс / Под общ. ред. С.Н. Абрамова. - М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1948. - С. 39; Антимонов Б.С., Герзон С.Л. Адвокат в советском гражданском процессе. - М., 1954. - С. 113.
5. Клейн Е.Б. Участие адвоката в доказывании по гражданским делам: Автореф. ... канд. юрид. наук. - Минск, 1988. - С. 8; Власов А.А. Адвокат как субъект доказывания в гражданском и арбитражном процессе. - М., 2000. - С. 12.
6. Гражданский процессуальный кодекс Украины: Науч.-практ. комментарий. / Под ред. В.И. Тертышниковой. - Х., 1999. - С. 93.
7. Представительство граждан в суде: Учеб. пособие для студ. юрид. спец. вузов / М.И. Штефан, Е.Г. Дрижчаная, Е.В. Гусев. - К., 1991. - С. 6.
8. Красько И. Спорные проблемы представительства // Право Украины. - 1998. - № 5. - С. 63.
9. Харитонов С.О., Саниахметова Н.О. Цивільне право України: Підручник. - К.: Істина, 2003. - С. 238.
10. Андреев В.К. Рец. на кн.: Розенберг Я.А. Представительство в советском гражданском процессе // Правоведение. - 1976. - № 5. - С. 129.
11. Осипов Ю. К. Указ. праця. - С. 54-60.
12. Халатов С. А. Представительство в гражданском и арбитражном процессе. - М., 2002. - С. 64.
13. Шерстюк В.М. Судебное представительство по гражданским делам. - М., 1984. - С. 22-23.
14. Харитонов Е.О., Саниахметова Н.А. Гражданское право. - К., 2001. - С. 184.
15. Поленина С.В. Комплексные правовые институты и становление новых отраслей права // Правоведение. - 1975. - № 3. - С. 74.
16. Халатов С.А. Указ. праця. - С. 129.